

Стан та цілі розробки проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь

Євген БЕРДНІКОВ,
заступник Голови
Держземагентства України

ДОВІДКОВО

Земельний фонд України (60,4 млн га) характеризується високим рівнем освоєності. Питому вагу земельних ресурсів становлять сільськогосподарські угіддя — 68,9 відсотка від земельного фонду України.

У цілому площа сільськогосподарських угідь становить 41,5 млн гектарів, з них:

- 32,5 млн га (78,2 відсотка від загальної площі) — рілля;
- 32,4 млн га (5,7 відсотка) — сіножаті;
- 35,5 млн га (13,1 відсотка) — пасовища;
- 30,8 млн га (2,1 відсотка) — багаторічні насадження;
- 30,3 млн га (0,7 відсотка) — перелоги.

Фактична розораність території України становить 53,8 відсотка, чого немає в жодній країні світу. Для порівняння, у США цей показник становить 27 відсотків, Франції — 42, Німеччині — 33 відсотки.

У середньому на одного жителя України припадає 0,71 га ріллі.

Як показує статистика, у структурі сільськогосподарських угідь за останні п'ять років площа ріллі збільшилася на 64,8 тис. га, тобто на 0,3 відсотка від загальної площі (Діаграма 1).

Надмірне розширення площі ріллі, у тому числі на схилах, недотримання науково-обґрунтованих сівозмін при використанні земель, у частині попередників відповідних культур, призвело до порушення екологічно збалансованого співвідношення сільськогосподарських угідь, лісів та водойм, що негативно позначилося на стійкості агроландшафтів і зумовило значне техногенне навантаження на екосферу.

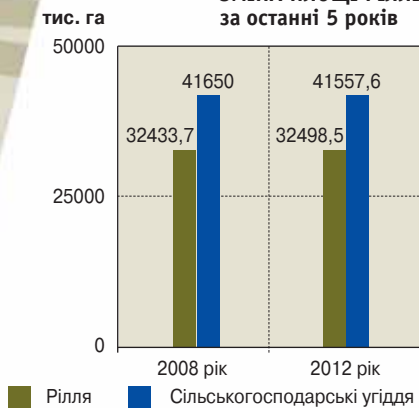
За даними Державного центру охорони родючості ґрунтів, за останні два десятиліття до мінімуму скоротилося здійснення заходів з докорінного поліпшення ґрунтів, а окремі роботи взагалі не проводяться вже кілька років поспіль.

Як наслідок, спостерігається стійка тенденція погіршення якісного стану ґрунтів. Зменшуються запаси гумусу, безповоротно виносяться поживні речовини, йде підкислення, засолювання, деформування ґрунтів.

За таких умов створюється реальна загроза подальшої інтенсивної деградації ґрунтового покриву — основного засобу аграрного виробництва.

Через надмірну розораність, дефіцитний баланс біогенних елементів, недостатнє внесення органічних речовин, мінеральних добрив, меліорантів, забруднення тощо ґрунти України в сучасних умовах продовжують деградувати.

Діаграма 1
ЗМІНА ПЛОЩІ РІЛЛІ
за останні 5 років

За останні п'ять років площа ріллі збільшилася на 64,8 тис. га, тобто на 0,3% від загальної площі

За результатами агрохімічної паспортизації сільськогосподарських земель, яку здійснює Мінагрополітики України, протягом 2000-2010 років вміст гумусу в ґрунтах зменшився на 0,2 відсотка. Якщо врахувати, що для підвищення його вмісту на 0,1 відсотка потрібно, за умов належної сільськогосподарської практики, 25-30 років, то ці втрати можливо компенсувати в перспективі протягом багатьох десятиків років (Діаграма 2).

Однією з основних причин такого стану є значне зменшення внесення органічних добрив. За останні 20 років внесення органіки зменшилося з 8,6 тонн на 1 га ріллі у 1990 році до 0,4 тонн на 1 га у 2011 році (Діаграма 3).

Внаслідок значного скорочення заходів з хімічної меліорації, застосування фізіологічно кислих та лужних добрив інтенсифікуються процеси підкислення та підлуження ґрунтів, що обмежує отримання високих та якісних урожаїв сільськогосподарських культур. За даними агрохімічної паспортизації, площа ґрунтів, які потребують першочергового вапнування, становить 3,7 млн га, гіпсування — 2,4 млн гектара. У 2009 році вапнування було проведене на площі 87,8 тис. га (2,4 відсотка), а гіпсування — 24,6 тис. га (1 відсоток), у 2010 році відповідно — 73,2 тис. га (2 відсотка) та

4,4 тис. га (0,2 відсотка), у 2011 році — 78,3 тис. га (2,1 відсотка) та 7,2 тис. гектарів (0,3 відсотка).

Також відбувається збіднення ґрунтів на вміст таких важливих поживних речовин для формування врожаю як рухомий фосфор і калій. Середньозважений вміст рухомого фосфору протягом 20 років знизився на 9 мг/кг ґрунту і калію — 8,6 мг/кг ґрунту (Діаграма 4).

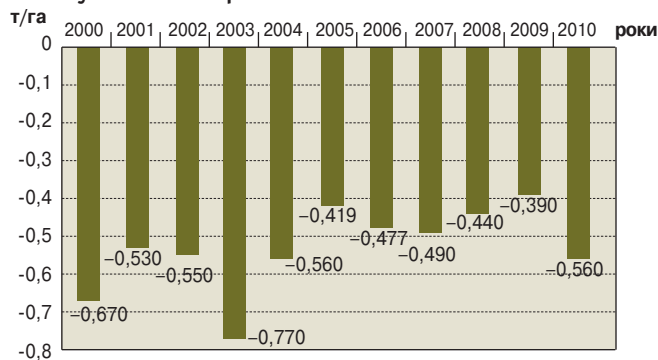
Широкого розповсюдження в Україні набув також такий деградаційний процес як переущільнення, який супроводжується несприятливими екологічними наслідками і значними економічними збитками. При вирощуванні зернових культур приблизно 20 відсотків ріллі країни мають щільність будови в кореневмісному шарі вище, ніж потребують ці культури. Щодо більш вимогливих до ґрунтово-фізичних умов цукрових буряків і кукурудзи площі з переущільненням зростають до 35-40 відсотків. Реальні втрати сільськогосподарської продукції від переущільнення ґрунтів в Україні можуть сягати 160 — 500 млн доларів США щорічно.

Має місце також локальне забруднення ґрунтів важкими металами та іншими токсичними речовинами. Насамперед, це прилеглі території до промислових об'єктів, атомних електростанцій, інфраструктури, сміттєзвалищ, складів агрохімікатів тощо.

Зазначені негативні процеси впливають на якісні властивості ґрунтів, суттєво знижують продуктивність орних земель та екологічну стійкість природних екосистем, що в подальшому призведе до незворотної втрати цінних сільськогосподарських угідь.

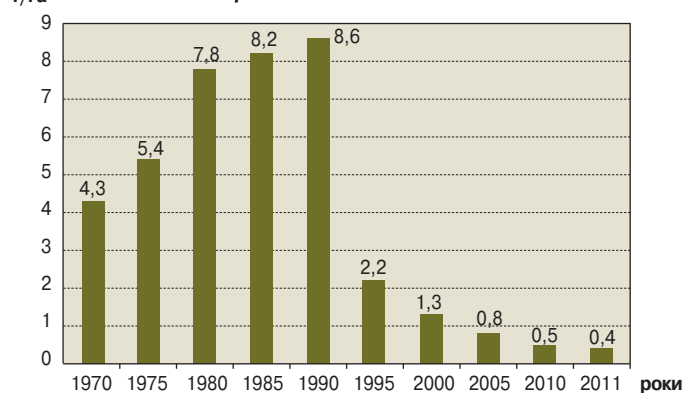
Діаграма 2

ДИНАМІКА БАЛАНСУ ГУМУСУ В ҐРУНТАХ УКРАЇНИ у 2000 – 2010 роках

Діаграма 3

ДИНАМІКА ВНЕСЕННЯ ОРГАНІЧНИХ ДОБРИВ за 1970 – 2011 роки

Діаграма 4

ДИНАМІКА ВНЕСЕННЯ МІНЕРАЛЬНИХ ДОБРИВ за 1970 – 2011 роки

Збереження та підвищення родючості ґрунту, а також жорсткий контроль за сільськогосподарською діяльністю усіх суб'єктів незалежно від форм власності, встановлення відповідальності за порушення в цій сфері на законодавчому рівні — нині одне з найактуальніших та найважливіших завдань для відповідних державних органів України, в тому числі й відповідальних за забезпечення продовольчої безпеки держави.

Одним із механізмів вирішення проблеми є землеустрій — сукупність соціально-економічних та екологічних заходів, спрямованих на регулювання земельних відносин та раціональну організацію території адміністративно-територіальних утворень, суб'єктів господарювання, що здійснюються під впливом суспільно-виробничих відносин і розвитку продуктивних сил.

У 2009 році Верховною Радою України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збереження родючості ґрунтів», який набрав чинності 9 серпня 2010 року.

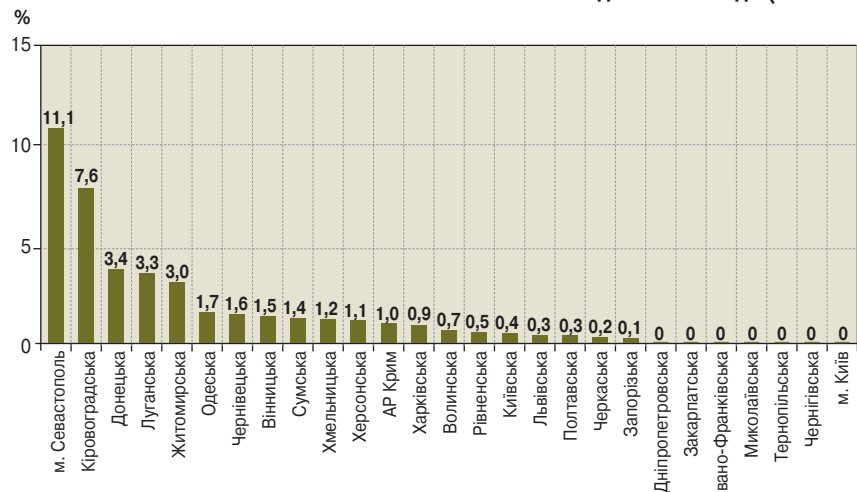
Зазначеним Законом передбачено, що земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва використовуються відповідно до розроблених та затверджених в установленому порядку проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь і передбачають заходи з охорони земель.

Використання таких земель без проектів землеустрою тягне за собою накладення штрафу на громадян від п'ятидесяти до ста неоподаткованих мінімумів доходів громадян (на сьогодні це від 850 до 1700 грн) та на посадових осіб — від трьохсот до п'ятисот неоподаткованих мінімумів доходів громадян (від 5100 до 8500 гривень).

На період до 1 січня 2015 року вимоги щодо використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва згідно з розробленими та затвердженими в установленому порядку проектами землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, поширюються лише на тих землевласників та землекористувачів, які використовують земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва площею більш як 100 гектарів.

Діаграма 5

ГОСПОДАРСТВА, ЯКІ МАЮТЬ ПРОЕКТИ ЗЕМЛЕУСТРОЮ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБґРУНТУВАННЯ СІВОЗМІНИ ТА ВПОРЯДКУВАННЯ УГІДЬ (всього 263)

Проекти землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, їх мета і склад

Проекти землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, розробляються з метою організації сільськогосподарського виробництва і впорядкування сільськогосподарських угідь у межах землеволодінь та землекористувань для ефективного ведення сільськогосподарського виробництва, раціонального використання та охорони земель, створення сприятливого екологічного середовища і поліпшення природних ландшафтів.

Ці проекти складаються із:

- 1) завдання на розроблення проекту землеустрою;
- 2) пояснювальної записки, в якій зазначаються дані про об'єкт землеустрою, виконавця та опис проведених робіт із землеустрою, еколого-економічні обґрунтування проектних рішень щодо організації полів сівозміни, упорядкування угідь та передбачених заходів з охорони земель, план переходу до прийнятної сівозміни;
- 3) текстових матеріалів, якими є рішення органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування чи суду про проведення робіт із землеустрою; матеріали геодезичних та землепорядних вишукувань; матеріали ґрунтових обстежень; копій агрохімічних паспортів полів, земельних ділянок; копій документів, що посвідчують право на земельну ділянку (у разі їх наявності); матеріалів історії полів за останні три–п'ять років; матеріалів погодження та затвердження проекту землеустрою;
- 4) графічних матеріалів, якими є план існуючого стану використання земель у розрізі землеволодінь та землекористувань, угідь, обмежень, обтяжень та особливих умов використання земель; схем розміщення попередників сільськогосподарських культур; плану агропромислових груп ґрунтів та рельєфу; схем агротехнологічних груп ґрунтів; плану організації землеволодінь (землекористувань), впорядкування угідь, розміщення виробничих будівель і споруд, об'єктів інженерної і соціальної інфраструктури та заходів з охорони земель; плану організації території сівозміни (проектування полів сівозміни з визначенням їх типів і видів, з урахуванням спеціалізації сільськогосподарського виробництва, чергування сільськогосподарських культур у сівозміні); матеріалів перенесення в натуру (на місцевість) запроєктованих полів сівозміни.

Впорядкування угідь — передумова для еколого-економічного обґрунтування сівозміни

Еколого-економічному обґрунтуванню сівозміни має передувати комплекс організаційно-виробничих заходів щодо впорядкування угідь. Зокрема, має бути вивчена та систематизована інформація щодо економічних показників та спеціалізації сільськогосподарського товаровиробника; кількості наявних земель, їх структура, площі; розміщення земельних ділянок; рельєфу території, ґрунтового покриву, забезпечення людським та матеріально-технічним ресурсом, транспортних розв'язок, ринку збуту сільськогосподарської продукції та низки інших чинників.

Організація землеволодіння та землекористувань з виділенням сівозміни — одне з головних завдань проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь.

У процесі його вирішення визначають:

- господарське призначення й характер використання кожної ділянки землі;
- рівень інтенсивності використання окремих видів угідь і земельних ділянок;
- можливу трансформацію, консервацію угідь;
- заходи для збереження й відтворення родючості ґрунтів;
- меліоративну, природоохоронну, протиерозійну облаштованість території;
- нормативи, режим і умови використання земельних ділянок.

Сівозміни, їх класифікація та нормативи оптимального співвідношення культур

Щодо складання сівозмін, то їх класифікують за використанням, провідними культурами і кількістю полів.

За використанням визначають:

- польові (вирощують переважно польові зернові і технічні культури, на долю яких у цих сівозмінах припадає понад 50 відсотків усієї площі);
- кормові (вирощують переважно кормові культури, до таких сівозмін відносяться прифермські і лукопасовищні сівозміни);
- спеціальні (вирощують переважно певні специфічні культури, які не доцільно вирощувати в польових сівозмінах — овочеві, рисові, льонові, а також ґрунтозахисні).

За наявністю провідних культур у сівозмінах визначають їх види: зерно-просапна (при переважному вирощуванні зернових і просапних культур), зерно-парова, зерно-паро-картопляна, просапна та інші сівозміни.

За кількістю полів сівозміни можуть бути десяти-, дев'яти-, восьми- і т. д. пільними.

При складанні сівозмін враховуються нормативи оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах.

У кінцевому результаті сільськогосподарський товаровиробник одержує проект, який забезпечує раціональне й ефективне використання усіх земель, створює сприятливі умови для підвищення продуктивності праці, мінімізації капіталовкладень, врегулює питання призупинення ерозійних процесів, визначає площі земель, використання яких є економічно неефективним та екологічно небезпечним.

Сучасний стан розроблення проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь, знаходиться на дуже низькому рівні.

Агроформування та їх ставлення до проектів землеустрою, які забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни

За оперативними даними Держземагентства України, в результаті реформування колективних сільськогосподарських підприємств створено 36,2 тис. агроформувань ринкового типу, які використовують 18,4 млн га сільськогосподарських угідь.

Із яких:

- 8,3 тис. становлять товариства з обмеженою відповідальністю, які використовують сільськогосподарські угіддя площею 8,9 млн га;
- 5,5 тис. приватних підприємств, які використовують сільськогосподарські угіддя площею 3,2 млн га;
- 0,8 тис. сільськогосподарських акціонерних товариств, які використовують сільськогосподарські угіддя площею 0,8 млн га;
- 0,9 тис. сільськогосподарських кооперативів, які використовують сільськогосподарські угіддя площею 0,8 млн га;
- 14,5 тис. фермерських господарств, які використовують сільськогосподарські угіддя площею 3,0 млн га;
- 6,2 інших агроформувань ринкового типу, які використовують сільськогосподарські угіддя площею 1,7 млн га.

Із 36,2 тис. агроформувань ринкового типу 18,5 тис. (51 відсоток) господарств використовують земельні ділянки, загальна площа яких перевищує 100 гектарів.

Із них 263 господарства (1,4 відсотка від загальної кількості) мають проекти землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь. Найбільше таких підприємств на території Кіровоградської — 101 (7,6 відсотка), Донецької — 26 (3,4 відсотка), Луганської — 24 (3,3 відсотка) та Житомирської — 13 (3 відсотка) областей.

На території Дніпропетровської, Закарпатської, Івано-Франківської, Миколаївської, Тернопільської та Чернігівської областей жодне господарство не має таких проектів (Діаграма 5).

Договори на розробку таких проєктів уклали 1159 господарств (6,3 відсотка від загальної кількості підприємств). Найбільше договорів укладено на території Запорізької — 237 (20,5 відсотка), Полтавської — 127 (11 відсотків) областей та АР Крим — 118 (14,8 відсотка).

Не укладалися договори на території Закарпатської області (Діаграма 6).

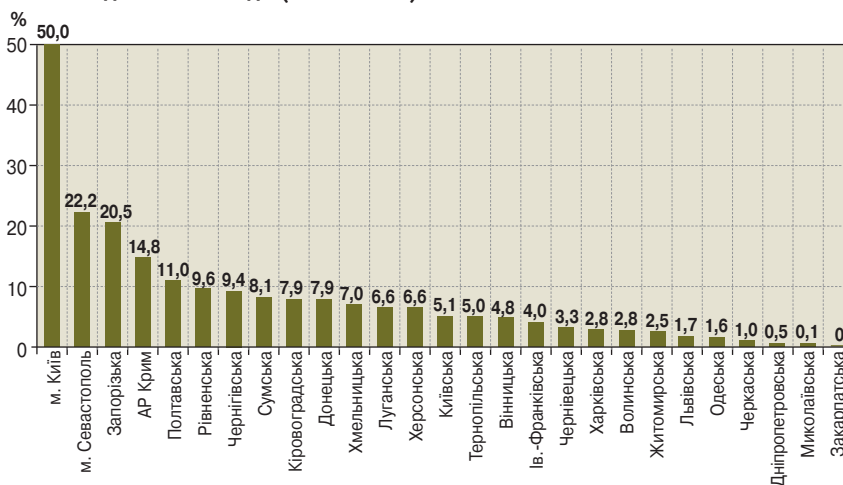
ВИСНОВКИ

Проєкти землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозміни та впорядкування угідь мають вирішувати такі питання:

- впровадження науково-обґрунтованої та ринково-орієнтованої системи сівозміни з гнучким чергуванням сільськогосподарських культур як однієї з найважливіших складових формування сталого сільсько-господарського землекористування (тобто землекористування, при якому швидкість природно-антропогенних процесів ґрунтового відтворення, накопичення у ґрунті поживних речовин, покращення структури ґрунтів та екологічної якості агроландшафтів не поступається швидкості ерозійних та інших деградаційних процесів, руйнуюча дія яких нівелюється за допомогою реалізації передбаченого проєктом комплексу природоохоронних та ґрунтозахисних заходів);
- впорядкування угідь, в тому числі розміщення виробничих будівель і споруд, формування інженерної та соціальної інфраструктури тощо (трансформація зруйнованих господарських дворів у сільськогосподарські угіддя, залуження або заліснення розораних ділянок у прибережних захисних смугах водних об'єктів тощо);
- комплекс заходів з охорони земель, створення сприятливого екологічного середовища і покращення природних ландшафтів (основу яких становлять сільськогосподарські угіддя та лісові насадження (зокрема лісосмуги та інші захисні насадження)).

Діаграма 6

ГОСПОДАРСТВА, ЯКІ УКЛАЛИ ДОГОВОРИ НА РОЗРОБКУ ПРОЄКТІВ ЗЕМЛЕУСТРОЮ, ЩО ЗАБЕЗПЕЧУЮТЬ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНЕ ОБґРУНТУВАННЯ СІВОЗМІНИ ТА ВПОРЯДКУВАННЯ УГІДЬ (всього 1159)

Усі три напрямки земельпорядних вишукувань і проєктування мають складати методологічну основу відповідного проєкту землеустрою, бути належним чином відображені у назві, структурі та змістовній частині земельпорядної документації (в тому числі у назвах і змісті графічних матеріалів):

- визначити відповідні види робіт;
- встановлювати вимоги до їх актуальності та рівня якості, достатніх для безперешкодного прийняття проєктних рішень до автоматизованого кадастрового обліку (кількісного та якісного) та використання результатів проєктних робіт для подальшого проведення землеустрою та оцінки земель (зокрема, для проведення економічної і нормативної грошової оцінки земель, встановлений законом термін дії якої на цей час скрізь сплинув), без чого постають сумнівними правові наслідки розробки та реалізації таких проєктів;
- сповна враховувати зміни, що відбулися за часів земельної реформи у правовому режимі земель, пов'язані із паюванням земель, докорінними змінами земельного та іншого природно-ресурсового та екологічного законодавства, не ігноруючи й пов'язаних з цим проблем: парцеляція (подрібненість, територіальна розпорошеність) землеволодіння та землекористування; відсутність поєднання в одній особі землевласника (громадянина, держава, територіальна громада) та землекористувача (сільськогосподарське підприємство) та певні протиріччя їх земельногосподарських інтересів; «розірвання» правового режиму розпайованих орних земель із правовими режимами інших сільськогосподарських та несільськогосподарських угідь (запроєктованих та відсутніх у природі польових доріг, існуючої польової дорожньої мережі, господарських дворів, полезахисних лісосмуг, меліоративної мережі та інших об'єктів довкілля, які невід'ємно входили до меж єдиного землекористування і сьогодні продовжують виконувати важливу екологічну та господарську функцію і без яких стало сільськогосподарське виробництво є неможливим (у тому вигляді, як це передбачено Земельним кодексом України, законами України «Про охорону земель», «Про землеустрій», «Про меліорацію земель», «Про Державний земельний кадастр», іншими нормативними актами, державними нормами і стандартами у галузі охорони земель).